

อศิวโฆษและผลงานประพันธ์

ชีวประวัติของอศิวโฆษ

อศิวโฆษ (*Aśvaghōṣa*) เป็นกวีและปรัชญาเมธีชาวอินเดีย ในสมัยพระเจ้ากนิษกะ (*Kaṇiṣka*) กษัตริย์ผู้ครองแคว้นกุษาณ (*Kuṣāṇa*) ประมาณ ค.ศ. ๑๐๐^๑ ท่านเป็นกวีคนแรกที่แต่งบทละครสันสกฤต^๒ จึงมีผู้ยกย่องให้เป็นบิดาแห่งบทละครสันสกฤต (*The Father of Sanskrit Drama*)^๓ นอกจากนี้ อศิวโฆษมีชื่อเสียงด้านการประพันธ์วรรณกรรมมหากาพย์สันสกฤตด้วยการประพันธ์มหากาพย์พุทธจริต^๔ เนื่องจากนักปราชญ์ทางภารตวิทยา ได้เขียนชีวประวัติของ

---

¹ A. Berriedale Keith, A History of Sanskrit Literature (Delhi : Oxford University Press, 1973), p. 55.

² M. Winternitz, A History of Indian Literature : Classical Sanskrit Literature, 2d ed. (Delhi : Motilal Banarsidass, 1977), 3 : 221.

³ "Aśvaghōṣa," The New Encyclopaedia Britannica [*Micropaedia*] I, (1974) : 610.

⁴ คุณลักษณะของมหากาพย์ ในวิทยานพนธ์ฉบับนี้ หน้า ๑๒.

⁵ A.K. Warder, Indian Kāvya Literature : Origins and Formation of the Classical Kāvya (Delhi : Motilal Banarsidass, 1974), 2 : 146.

อัครโฆษาโวอย่างละเอียดแล้ว^๑ ในวิทยานพนธ์นี้ผู้วิจัยจึงจะกล่าวถึงชีวประวัติของอัครโฆษาแต่เพียงย่อ ๆ

อัครโฆษาเกิดในตระกูลพราหมณ์ มีมารดาชื่อ สุวรรณาภี (Suvarṇākṣī) ส่วนชื่อบิดา ไม่มีหลักฐานปรากฏ^๒ ท่านเกิดที่เมืองสาเกต (Sāketa) หรือเรียกว่า อโยธยา (Ayodhyā) แคว้นโกศล^๓ ปีที่เกิดไม่มีระบุไว้แน่ชัด อี.เอช. จอห์นสตัน (E.H. Johnston) มีความเห็นว่า อัครโฆษามีชีวิตอยู่ระหว่าง ๕๐ ปีก่อนคริสตศักราช ถึง คริสตศักราช ๑๐๐ เป็นอย่างช้าที่สุด^๔ พี.วี. กานะ (P.V. Kane) มีความเห็นว่า อัครโฆษาเป็นกวีในสมัยประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๑ ถึง ๒ และเป็นกวีที่นับถือศาสนาพุทธ ได้แต่งบทละครและบทประพันธ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับพุทธศาสนาไว้^๕

อัครโฆษาได้รับการศึกษาอย่างดีในศิลปศาสตร์สาขาต่าง ๆ ที่แพร่หลายอยู่ในสมัยนั้น โดยเฉพาะคัมภีร์ศาสตร์ทั้งหลายที่บุคคลวรรณะพราหมณ์จำเป็นต้องศึกษา ท่านยังได้ศึกษาพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จนตระหนักในคุณค่าของพระพุทธศาสนา จึงได้ปฏิญาณตนเป็น

¹ E.H. Johnston, The Buddhacarita or Acts of The Buddha, Part 2 (Delhi : Motilal Banarsidass, 1972) pp. XIII - LXXIX.

² A. Berriedale Keith, A History of Sanskrit Literature, p. 55.

³ A.K. Warder, Indian Kāvya Literature, 2 : 144.

⁴ E.H. Johnston, The Buddhacarita or Acts of The Buddha, Part 2, p. XVII.

⁵ P.V. Kane, History of Sanskrit Poetics, 4th ed. (Delhi : Motilal Banarsidass, 1971), p. 339.

พุทธมามกะ ปฏิบัติตนเป็นสาวกที่ยอมอุทิศชีวิตแด่พระพุทธศาสนา^๑ ด้วยการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ในด้านต่าง ๆ เช่น ประพันธ์วรรณกรรมพุทธศาสนาออกมาเป็นจำนวนมากทั้งร้อยแก้ว และร้อยกรอง และออกท่องเที่ยวจาริกไปตามสถานที่แทบทุกหนทุกแห่งในประเทศอินเดีย พร้อมด้วยสานุศิษย์จำนวนมาก เพื่อเทศนาธรรมะอบรมราชากร ชื่อเสียงของอัครโฆษาเป็นที่รู้จักกันดีในวงการพระพุทธศาสนา ทั่วโลก หลวงจันฉี่จิง (I-Tsing) พุทธมามกะชาวจีน ไต่กลางสรรเสริญอัครโฆษาไว้ ขณะเมื่อ ไต่จาริกแสวงบุญไปในอินเดียระหว่าง ค.ศ. ๖๓๑-๖๔๑^๒ มีความตอนหนึ่งว่า

ท่านอัครโฆษาเป็นอัครธรรมทูตของพระพุทธศาสนา บทรจนาของท่านใช้ศึกษากันอยู่ทั่วไป ตามวัดวาอาราม โดยเฉพาะคัมภีร์มหาภายพุทธจริตของท่านนี้ ไต่แพร่หลายไปทั่วชมพูทวีป ตลอดจนอาณาเขตติดต่อไกลเคียง มีดินแดนในภาคสมุทรตอนใต้ เป็นอาทิ . . .^๓

อัครโฆษาจึงเป็นมหากวีสำคัญคนหนึ่ง กวีอินเดียรุ่นหลังอัครโฆษาหลายคนได้รับอิทธิพลในด้าน แนวการประพันธ์จากอัครโฆษา เช่น มาตฤเจฎะ (Mātrceta) , สุระ (Sūra) , ภาสะ (Bhāsa) , อิศวรทัตตะ (Isvaradatta) , กาลิดาส (Kālidāsa) และพาณะ (Bāṇa) เป็นต้น^๔

^๑ กรุณา กุศลาสัย กับ เรื่องอุไร จูตะเสน, มหากาพย์พุทธจริตของมหากวีอัครโฆษา, ทายาทโปรดให้พิมพ์ในงานพระเมรุ จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชชม, ๒๔๙๒), หน้า ง.

^๒ A. Berriedale Keith, A History of Sanskrit Literature, p. 55.

^๓ อ้างถึงใน กรุณา กุศลาสัย กับ เรื่องอุไร จูตะเสน, มหากาพย์พุทธจริตของมหากวีอัครโฆษา, หน้า จ.

^๔ A.K. Warder, Indian Kāvya Literature, 2 : 181.

ผลงานประพันธ์ของอศิวโฆษ

งานประพันธ์ของอศิวโฆษที่เหลือปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ส่วนใหญ่ไม่ครบบริบูรณ์ทั้งเรื่อง บางเรื่องมีความครบทุกตอนแต่ต้นจนจบ บางเรื่องมีเพียงไม่กี่ตอน ขาดหายไปกว่าครึ่งก็มี ทั้งนี้เพราะผลงานประพันธ์ส่วนใหญ่ได้สูญหายไปในระยะที่พระพุทธศาสนาเสื่อมจากอินเดีย ในราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๐-๑๑^๑ ผู้นับถือศาสนาพุทธที่หลบภัยไปประเทศใกล้เคียง เช่น เนปาล ทิเบต จีน เป็นต้น ก็ได้้นำคัมภีร์เกี่ยวกับพุทธศาสนารวมถึงผลงานประพันธ์ของอศิวโฆษไปด้วย ผลงานที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้มีทั้งมหากาพย์, บทละคร และบทสรรเสริญพระพุทธเจ้า รวม ๘ เรื่อง^๒ ดังนี้

มหากาพย์จำนวน ๒ เรื่อง

๑. พุทธจรีต (Buddhacarita) มหากาพย์เรื่องนี้ เป็นผลงานประพันธ์ชิ้นเอกของอศิวโฆษ ทำให้อศิวโฆษมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในฐานะมหากวีคนหนึ่งของอินเดีย ผู้วิจัยจะกล่าวถึงผลงานประพันธ์เรื่องนี้ในด้าน ลักษณะที่เป็นมหากาพย์ ลักษณะคำประพันธ์ เนื้อเรื่องย่อและต้นฉบับภาษาสันสกฤตในปัจจุบัน ในตอนท้ายของบทที่ ๒ นี้

๒. เสานทรนันตะ (Saundarananda) เป็นคัมภีร์มหากาพย์เกี่ยวกับเรื่องของพระอนุชาร่วมพระบิดาของพระพุทธเจ้า ชื่อ นันตะ (Nanda) ซึ่งได้จำจากนางสุนทรีย (Sundarī) ผู้เป็นชายา มีความมั่งคั่งมาก ออกไปครองเพศเป็นนักรบชอยู่ใกล้ชิดพระพุทธเจ้า ต่อมาเมื่อได้สดับพระธรรมคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา ก็ได้พยายามลี้มนางสุนทรีย และได้บรรลุนิพพานที่ที่สุด^๓

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ กรุณา กุศลลาสัย กับ เรื่องอุไร จูตะเสน, มหากาพย์พุทธจรีตของมหากวีอศิวโฆษ, หน้า ก.

^๒ A. Berriedale Keith, A History of Sanskrit Literature, pp. 55-59.
A.W. Warder, Indian Kāvya Literature, 2 : 146-150.

^๓ A. Berriedale Keith, A History of Sanskrit Literature, p. 57.

มหากาพย์เสานทรนั้นทะแยงออกเป็น ๑๘ สรรค^๑ ต้นฉบับตัวเขียน ๒ ฉบับ ใต้ค้นพบที่ประเทศเนปาล ปัจจุบันนี้เก็บรักษาเป็นอย่างดีในหอสมุดของมหาราชาแห่งรัฐเนปาล^๒

บทละครจำนวน ๓ เรื่อง

บทละคร ๓ เรื่องที่จะกล่าวต่อไปนี้ เฉพาะเรื่องที่ ๑ เท่านั้น ที่นักปราชญ์หลายท่านเห็นพ้องว่าเป็นผลงานของอัสวโหมษ ส่วนอีก ๒ เรื่องยังเป็นข้อถกเถียงกันอยู่

๑. ศาริปุตรประกรรม (Śariputrāprakāra) เป็นบทละคร ๘ องก์ เป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวประวัติของพระศาริปุตรและพระโมคคัลลวน ที่ได้บวชเป็นบรรพชิตจนได้เป็นอัครสาวกของพระพุทธเจ้า ตอนท้ายของเรื่องมีบทละครขนาดสั้น ๒ เรื่องรวมอยู่ด้วย บรรยายให้เห็นสภาพสังคมของอินเดียในสมัยนั้น โดยแทรกคติทางพระพุทธศาสนาไว้อย่างเล็กน้อย บทละครศาริปุตรประกรรมนี้ปัจจุบันคงเหลืออยู่เพียงบางส่วนเท่านั้น^๓

๒. วัชรสูจี (Vajrasūcī) เป็นบทละครที่ถือกันว่า อัสวโหมษได้แต่งขึ้นวิพากษ์วิจารณ์การถือขึ้นวรรณะในสังคมอินเดียสมัยโบราณ โดยเฉพาะวรรณะพราหมณ์^๔ แต่ในฉบับของจีน ผู้แปลเห็นว่า เรื่องวัชรสูจีนี้ผู้แต่งคือ ธรรมกীরติ (Dharmakīrti) ไม่ใช่อัสวโหมษ และจอห์นสตันก็ได้ตัดออกจากผลงานของอัสวโหมษ^๕

^๑ A.K. Warder, Indian Kāvya Literature, 2 : 147.

^๒ กรุณา กุศลาสัย กับ เรื่องอุไร จูตะเสน, มหากาพย์พุทธจริตของมหากวีอัสวโหมษ, หน้า ๗.

^๓ A.K. Warder, Indian Kāvya Literature, 2 : 147.

^๔ A. Berriedale Keith, A History of Sanskrit Literature, p. 56.

^๕ E.H. Johnston, The Buddhacarita or Acts of The Buddha,

๓. ราชฎรปาละ (Rāṣṭrapāla) ถือกันว่าเป็นบทละคร ผลงานประพันธ์ของอัครโฆษ
ละครเรื่องนี้มีราชฎรปาละเป็นตัวเอกของเรื่อง เนื้อเรื่องเกี่ยวกับการสละทรัพย์สมบัติและครอบครัว
เพื่อออกบวช ก่อนจากครอบครัวไป ราชฎรปาละได้แนะนำบิดา และครอบครัวใหม่องเห็นความไม่
เที่ยงของทรัพย์สมบัติและความสวยงามทั้งหลาย อันเปรียบเสมือนกับคักของนายพรานทำให้คนหลงติด
อยู่เรื่อยไป^๑

บทสรรเสริญพระพุทธเจ้าจำนวน ๓ เรื่อง

ผลงานประพันธ์ทั้ง ๓ เรื่องนี้ ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ว่าเป็นผลงานประพันธ์ของอัครโฆษ
จริงหรือไม่

๑. มหาศรัทธอตปาถ (Mahāśraddhotapāda) เป็นคัมภีร์ที่มีชื่อเสียงของพุทธ-
ศาสนาฝ่ายมหายานในยุคต้น สันนิษฐานกันว่าเป็นผลงานของอัครโฆษ^๒ ในประวัติของหลวงจีน
เหียนจ้งมีบันทึกไว้ว่า อัครโฆษเป็นผู้แต่งหนังสือเล่มนี้ เป็นคัมภีร์ที่รู้จักกันแพร่หลายมากในประเทศที่
นับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ได้แก่ จีน เกาหลี ทิเบต และโดยเฉพาะประเทศญี่ปุ่นแพร่หลายที่สุด^๓

๒. กัณฑ์สโตตระ (Gandīstotra) เป็นชุมนุมบทฉันทสำหรับใช้สวดมีทั้งหมด ๒๙ บท
ส่วนใหญ่แต่งเป็นสัทธิราฉันท เชื่อกันว่า อัครโฆษแต่งขึ้นเพื่อสวดดีพระเกียรติคุณของ พระสัมมาสัม-
พุทธเจ้าและสาวกทั้งหลาย^๔ งานประพันธ์เรื่องนี้มีผู้รวบรวมให้สมบูรณ์จากฉบับภาษาจีน ซึ่ง บารอน
เอ. ฟอน สเตล-โฮลสไตน์ (Baron A. Von Staël-Holstein) เป็นผู้แปลเป็นภาษา
อังกฤษ^๕

^๑ A.K. Warder, Indian Kāvya Literature, 2 : 152.

^๒ A. Berriedale Keith, A History of Sanskrit Literature, p. 56.

^๓ กรรณา กุศลาลัย กับ เรื่องอุไร จูตะเสน, มหากาพย์พุทธจริตของมหากรวีอัครโฆษ,
หน้า ฉ.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

^๕ E.H. Johnston, The Buddhacarita or Acts of The Buddha, Part 2,
p. XXII.

sūtrālaṅkāra
 ๓. สูตราลังการ (Sūtrālaṅkāra) หรือ กัลปนามันดิติกา (Kalpanāmanditikā) เป็นคัมภีร์ที่ถือว่าอัครโฆษแต่งขึ้นเผยแพร่พระพุทธศาสนา ปัจจุบันนี้ต้นฉบับภาษาสันสกฤตมีเพียงบางส่วนเท่านั้น ต้นฉบับที่สมบูรณ์เป็นภาษาจีน ต่อมา ฮูเบอร์ (Huber) ได้แปลออกเป็นภาษาฝรั่งเศส^๑ หลวงจีนอี้จิง (I-Tsing) นักจาริกแสวงบุญชาวจีนก็ได้กล่าวสรรเสริญเรื่องนี้ไว้ในสมุคจาริก การท่องเที่ยวประเทศอินเดียของท่านในครั้งหลังศตวรรษที่ ๗ ด้วย^๒

ชีวประวัติและผลงานของอัครโฆษดังที่กล่าวมานี้ ส่วนใหญ่เป็นข้อสันนิษฐานของนักปราชญ์ ภารตวิทยา บางเรื่องยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ โดยเฉพาะผลงานประพันธ์ของอัครโฆษ มีอยู่เพียง ๓ เรื่องเท่านั้นที่เป็นผลงานของอัครโฆษอย่างแน่นอน อีก ๖ เรื่องนั้นยังไม่เป็นข้อยุติ.

ลักษณะที่เป็นมหากาพย์ของเรื่องพุทธจรีต

วรรณคดีสันสกฤต ที่กวีอินเดียว่า เป็นมหากาพย์ มีอยู่ ๖ เรื่อง คือ कुमारสมภพ (Kumāra-sambhava) รามวงศ์ (Raghuvamśa) ภูมิภิกาพย์ (Bhaṭṭi-kāvya) กิราตารชุนี (Kirātārjunīya) ศิคุपालาวธ (Sisupālavadha) และไนษธิยะ (Naiśadhiya) หรือไนษธิจรีต (Naiśadhacarita)^๓ เรื่องพุทธจรีตของอัครโฆษนี้ ถึงแม้จะไม่ได้จัดเข้าอยู่ใน ๖ เรื่องดังกล่าว แต่ก็ถือว่าเป็นวรรณคดีมหากาพย์เรื่องหนึ่งได้ เพราะมีลักษณะของมหากาพย์อยู่ครบถ้วน ตามที่ M. Winternitz ได้กำหนดไว้ อีกทั้งอัครโฆษยังได้ระบุคำว่า "มหากาพย์พุทธจรีต" ไว้ในตอนท้ายของทุกสรรค ดังเช่น ในสรรคที่ ๑ Iti Buddhacarite Mahākāvye Bhagavat-prasūtirnāma prathamah sargah // 1 //^๔ ผู้วิจัยจึงได้พิจารณาลักษณะที่เป็นมหากาพย์ของเรื่องพุทธจรีตไว้ดังต่อไปนี้

^๑ A. Berriedale Keith, A History of Sanskrit Literature, p. 56.

^๒ กรุณา กุศลาสัย กับ เรืองอุไร จุฑะเสน, มหากาพย์พุทธจรีตของมหากวีอัครโฆษ, หน้า ๘.

^๓ Arthur A. Macdonell, The History of Sanskrit Literature. 2d ed. (Delhi : Motilal Banarsidass, 1971), p. 278.

^๔ E.H. Johnston, The Buddhacarita or Acts of the Buddha, Sanskrit Text, p. 11.

๑. เริ่มต้นด้วยบทสวดอำนวยการแสดงความเคารพ หรือแสดงถึงจุดสำคัญของเรื่อง^๑

ในเรื่องพุทธจริต อัครโฆษโคตมแสดงความเคารพบนอมตอพระรัตนตรัย และพระอรหันต์ ในบทแรกของสรรคที่ ๑ เป็นการเริ่มเรื่อง

โอม ขอความบนอมจมีแดพระรัตนตรัย
ผู้ใดเป็นผู้ยิ่งกว่าผู้สร้าง สร้างอยู่ซึ่งสูงส่งอันเป็นสิริ, ผู้ใดเป็นผู้มีดวงอาทิตย์อันตนชนะ
แล้ว ขจัดอยู่ซึ่งความมืด, ผู้ใดเป็นผู้มีดวงจันทร์อันสวยงามอันตนชนะแล้ว ขจัดอยู่ซึ่ง
ความรอน, สิ่งเปรียบเทียบของผู้ใดยอมไม่มี, ข้าพเจาขอกราบไหวพระอรหันตพระองค์
นั้น ฌ ทิน. ๒

๒. เนื้อเรื่องเป็นเรื่องราวโบราณ (itihāsa) เป็นเรื่องของวีรบุรุษ นิยายโบราณ
เรื่องเกี่ยวกับความเป็นจริง^๒ มีการกล่าวถึงเป้าหมายของบุรุษ และพรรณनावัรรกรรมของพระ
เอก ผู้ถึงพร้อมด้วยสติปัญญาและความเป็นผู้สูงส่ง ลักษณะดังกล่าวนี้มีปรากฏในเรื่องพุทธจริตกล่าวคือ
มีการพรรณนาพุทธประวัติซึ่งเป็นเรื่องทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพุทธศาสนา มีการพรรณนาชีวิตของ
พระพุทธเจ้าผู้เป็นวีรบุรุษ

¹ M. Winternitz, A History of Indian Literature, 3 : 17.

sargabandho mahākāvyaṃ ucyaṭe tasya lakṣṇam /
āsīrnamaskriyā vastunirdeśo vāpi tanmukham //

² Edward B. Cowell, The Buddhacarita or The Life of Buddha,

Sanskrit Text (New Delhi : Cosmo Publication, 1977), p. 1.

Om namo ratnatayāya //

Śriyaṃ parārdhyāṃ vidadhad vidhātṛjit tamo nirasyan abhibhūtabhānubhrt /
tudannidāgham jitacārucandramāḥ sa vandyaṭe'rhamiha yasya nopamā // 1 //

³ M. Winternitz, A History of Indian Literature, 3 : 17.

itihāsakathodbhūtam itarād vā sadāśrayam /

๓. มีการพรรณานานเมือง ทะเล ภูเขา ฤดูกาล การขึ้นของดวงอาทิตย์ และดวงจันทร์
กรีธาในอุทยาน และในน้ำ การดื่มเหล้า การเลี้ยงอย่างใหญ่โต ฉากรักการพลัดพรากจากคนรัก
งานฉลองประจำปี งานแต่งงาน การเกิดของลูกชาย การประชุมปรึกษาหารือ การสืบความลับ
การเดินทัพ การสู้รบของวีรบุรุษ^๑

ลักษณะที่เป็นมหากาพย์ดังกล่าวมานี้ มีในเรื่องพุทธจริต ของ อัครโฆษ หลายตอนด้วยกัน
เช่น การพรรณานานเมืองว่า

เพราะในเมืองสว่างไสวด้วยแสงรัศมี ความมีสิ่งไม่มีที่ จะอยู่ ประจักษ์ความยากจน อัน
(มีแต่ความ) วางเปล่า นางลักษมี (โชคกลาง) ยิ้มแล้ว ส่องแสงแล้ว เนื่องจากพอใจที่
ได้อยู่อาศัยกับชาวเมืองที่ประกอบความดี.^๒

เมื่อในเวลากลางคืน (เมืองนี้) มีดอกบัวบานด้วยแสงของดวงจันทร์ที่ (ส่องกระทบ) อยู่ใน
บานเรือนอันทำด้วยเงิน ในเวลากลางวัน (เมืองนี้) มีดอกบัวงามระยิบระยับด้วยแสงของ
ดวงอาทิตย์ ที่ (ส่องกระทบ) อยู่ในบานเรือนอันทำด้วยทอง.^๓

¹ M. Winternitz, A History of Indian Literature, 3 : 17.

nagarārṇavaśailartucandrārṅkodayavarṇanaḥ //
udyānasalilakrīḍāmadhupānaratotsavaiḥ /
vipralambhair vivāhaisca kumārodayavarṇanaḥ //

² C. I.4.

ratnabhadrābhāsinī yatra lebhe tamo na dāridryamivāvakāśam /
parārdhyapauraiḥ saha vāsatoṣāt kṛtasmitēvātīrarāja lakṣmīḥ // 4 //

³ C. I.8.

kṛtvāpi rātrau kumudaprahāsam imdoḥ karair yad rajatālayasthaiḥ /
sauvarṇaharmyeṣugatārkapādairdivā sarojadyutim ālalambe // 8 //

มีการพรรณนาการเกิดของพระพุทธเจ้า เช่น

ลำดับนั้น เดือนบุษยะให้ฤกษ์อันเป็นมงคลแล้ว (พระโพธิสัตว์) เกิดแล้วเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลกจากพระปรีศัของพระเทวีนันผู้ถูกขัดเกลาควยการบำเพ็ญพรตโดยปราศจากความเจ็บไขและความเจ็บปวด.^๑

อนึ่ง พระโพธิสัตว์นั้นประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา ราวกับดวงอาทิตย์โผล่พ้นจากเมฆในเวลาเช้า (พระองค์) ทรงกระทำให้โลกเรืองรองสว่างไสวด้วยแสงสีทองควยรัศมีระยิบระยับ อันขจัดความมืดมนให้สิ้นไป.^๒

๔. บทประพันธ์ที่เป็นมหากาพย์ควรจะต้องมีการประดับตกแต่งให้ไพเราะ มีความละเอียดพิสดาร บริบูรณ์ควยรสและภาวะ และประกอบด้วยจำนวนสรรคที่ไม่มากเกินไปนัก รวมทั้งมีถ้อยคำที่รื่นหูและมีการร้อยกรองอย่างดี^๓

ในเรื่องพุทธจริต มีการประดับตกแต่งบทประพันธ์ด้วยอถาลังการและศัพท์าลังการ นอกจากนี้ ยังบริบูรณ์ควยรสต่าง ๆ เช่น ศฤงการรส และกรณารส เป็นต้น อนึ่งเรื่องพุทธจริตยัง

004414

¹ C. I.25.

tataḥ prasannaś ca babhūva pusaḥstasyāśca devyā vratasaḥskṛtāyāḥ /
pārsvātsuto lokahitāya jajne nirvedanam caiva nirāmayam ca // 25 //

² C. I.26.

prātaḥ payodādiva tigmabhānuḥ samudbhavanso'pi ca mātrkuḥseh /
sphuranmayūkhair vihatāḥdhakārairś cakāra lokam kanakāvadātam // 26 //

³ M. Winternitz, A History of Indian Literature, 3 : 17.

alamkṛtamasaḥksiptam rasabhāvanirantaram /
sargairanativistīrnaiḥ śravyavṛttaiḥ susandhibhiḥ //

ประกอบด้วยเสียงที่ไพเราะซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวอย่างละเอียดในบทที่ ๓ ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เรื่องพุทธจริตมีความยาว ๒๑๑๐ บท แบ่งเป็น ๒๔ สรรค^๑ ซึ่งเป็นจำนวนที่ไม่ยาวเกินไป^๒

ตัวอย่างการพรรณนาศฤงคารรส ในเรื่องพุทธจริตดังนี้

ณ ที่ (ปราสาท) นั้น เหล่านารีทั้งหลายได้ทำให้พระองค์เปล็ดเปล็นยินดีด้วยถ้อยคำอ่อน-
หวาน ด้วยคำเยินยอ ด้วยของมีนเมา ด้วยการยั่วยวนด้วยเสียงหัวเราะอันอ่อนหวานและ
ด้วยการยักยอกชั่วเลื่องแล. นับจากนั้น พระองค์ก็เป็นผู้ถูกยักยอกเห็นด้วยสตรี ผู้หมกมุ่นใน
ความรักใคร่ ผู้เชี่ยวชาญในเชิงกาม พระองค์มิได้เสด็จลงจากวิมานสู่พื้นดินเลย ราวกับ
ผู้ที่กระทำแต่บุญไคยอยู่บนสวรรค์ไม่เคยลงจากวิมานสู่พื้นดิน ฉะนั้น.^๓

ดังนี้ เรื่องพุทธจริต จึงเป็นคัมภีร์มหากาพย์ในภาษาสันสกฤตเรื่องหนึ่ง เพราะมีลักษณะ
ของมหากาพย์ (สฤทพฺนุช) ตามที่ทัศน กลาวไว้ในกาวยาทรศะ (Kāvyaḍarśa) ของเขา^๔

¹ Edward B. Cowell, The Buddhacarita or The Life of Buddha,
Sanskrit Text, p. V.

² เปรียบเทียบจำนวนสรรคกับริขวงค์และกุมารสมภพ ซึ่งมีจำนวนสรรค ๑๘ และ ๑๖
ตามลำดับ

³ J. II.31-32.

vāgbhiḥ balābhir lalitaḥ ca havair madaiḥ sakhelair madhuraiḥ ca hāsaiḥ /
tam tatra nāryo ramayāṃ babhūvur bhruvañcitair ardhmirikṣitaḥ ca // 31 //

tataḥ sa kāmasrayapaṇḍitābhiḥ sribhir grhīto ratikarkasābhiḥ /
vimānaprsthān na mahim jagāma vimānaprsthād iva puṇyakarmā // 32 //

⁴ Daṇḍin, Kāvyaḍarśa, edited with an original commentary by
Vidyābhūṣaṇa Paṇḍit Raṅgacharya Raddi Shastri, 2d ed. (Poona : Bhandarlsar
Oriental Research Institute, 1970), I : 14-15, pp. 16-21.

ลักษณะคำประพันธ์ในเรื่องพุทธจริต

เรื่องพุทธจริต เป็นบทประพันธ์ประเภทมหากาพย์ แต่งด้วยฉันทลักษณ์ต่าง ๆ รวม ๑๐ ชนิด ซึ่งเป็นจำนวนเฉพาะที่จอห์นสตันได้จัดแบ่งไว้ในต้นฉบับภาษาสันสกฤตของเขา^๑ แบ่งเป็นฉันทสมวฤตตะ (Samavṛtta) จำนวน ๑ ชนิด เป็นฉันทอรรธสมวฤตตะ (Ardha Samavṛtta) จำนวน ๓ ชนิด

ฉันทสมวฤตตะ (Samavṛtta) หมายถึง ฉันทที่แต่ละบาทประกอบด้วยพยางค์ ครุ ลหุ ในตำแหน่งเหมือนกันและจำนวนเสมอกัน^๒ ปรากฏในเรื่องพุทธจริต ๑ ชนิด ดังนี้

๑. อนุษฏกฉันท ๘ (Anuṣṭubh) หรือ โศลก (Sloka)

มีแผนผัง ดังนี้

○ ○ ○ ○ ◡ - - = / ○ ○ ○ ○ ◡ - - = //°

คือ ฉันทใน สรรคที่ ๘ บทที่ ๑-๘๖

สรรคที่ ๖ บทที่ ๑-๕๕

รวม ๒๘๗ บท

สรรคที่ ๑๒ บทที่ ๑-๑๑๕

สรรคที่ ๑๔ บทที่ ๑-๓๑

¹ E.H. Johnston, The Buddhacarita or Acts of The Buddha,

Part 2, pp. LXIII-LXIV.

² Late Moreshwar Ramchandra Kāle, A Higher Sanskrit Grammar,

(Delhi : Shri Jainendra, 1972), p. 14.

³ Ibid., p. 3.

○ หมายถึง ครุ หรือ ลหุ ก็ได้.

◡ หมายถึง ลหุ.

- หมายถึง ครุ.

๒. อุปชาติฉันท ๑๑ (Upajāti)

มีแผนผัง ดังนี้

--- ๐ / --- ๐ / ๐ - ๐ / - ๐^๑

คือ ฉันทโน	สรรคที่ ๑	บทที่ ๘-๒๔	และ ๔๐-๓๔	
	สรรคที่ ๒	บทที่ ๑-๕๕		
	สรรคที่ ๓	บทที่ ๑-๖๒		
	สรรคที่ ๖	บทที่ ๕๖-๖๕		
	สรรคที่ ๗	บทที่ ๑-๕๗		รวม ๔๑๒ บท
	สรรคที่ ๘	บทที่ ๑-๗๑		
	สรรคที่ ๑๐	บทที่ ๑-๓๔		
	สรรคที่ ๑๑	บทที่ ๑-๕๗		
	สรรคที่ ๑๓	บทที่ ๑-๖๔		

๓. วังศ์สัดฉันท ๑๒ (Vamsastha)

มีแผนผัง ดังนี้

๐ - ๐ / - - ๐ / ๐ - ๐ / - ๐ - ๒

คือ ฉันทโน	สรรคที่ ๓	บทที่ ๖๓	
	สรรคที่ ๔	บทที่ ๔๗-๑๐๒	
	สรรคที่ ๖	บทที่ ๖๖-๖๘	
	สรรคที่ ๘	บทที่ ๑-๘๐	

¹ Late Moreshwar Ramchandra Kāle, A Higher Sanskrit Grammar, p. 7.

² Ibid., p. 8.

सररकथि ९	भथि ११-८०	
सररकथि १०	भथि ९०	
सररकथि ११	भथि ९९-११३	
सररकथि १२	भथि ११६-१२०	
सररकथि १३	भथि १०-११	

रुम १२३ भथ

५. रुजिरान्ति १३ (Rucirā)

मिपेनपुङ्गु कङ्गु

— / — / — / — / —^१

कू	नन्थि	सररकथि ३	भथि ६९-७९	
		सररकथि १२	भथि १२१	

रुम ३ भथ

६. प्रहरशिनन्ति १३ (Praharsinī)

मिपेनपुङ्गु कङ्गु

— / — / — / — / —^२

कू	नन्थि	सररकथि ९	भथि ९१-९२	
		सररकथि १०	भथि ९१	

रुम ३ भथ

७. मालिनन्ति १९ (Mālinī)

मिपेनपुङ्गु कङ्गु

— / — / — / — / —^३

¹ Late Moreshwar Ramchandra Kāle, A Higher Sanskrit Grammar, p. 12.

² Ibid.

³ Ibid., p. 14.

คือ จันท์ใน สรรคที่ ๒ บทที่ ๕๖
 สรรคที่ ๑๓ บทที่ ๑๒

รวม ๒ บท

๑. ศิขรีฉันท ๑๑ (Śikharinī)

มีแผนผัง ดังนี้

— / — — / — — — / — — — / — — — / — — — / — — —

คือ จันท์ใน สรรคที่ ๔ บทที่ ๑๐๓

รวม ๑ บท

อรรธสมวฤตตะ (Ardha Samavṛtta) หมายถึง จันท์ที่แต่ละบาทประกอบด้วยพยางค์ ครุ ลหุ
 ในตำแหน่งต่างกัน^๒ มีปรากฏในเรื่องพุทธจริต ๓ ชนิด คือ

๑. เอาปัจฉิมฉันท ๑๒ (Aupacchandāsika)

มีแผนผัง ดังนี้

— — / — — — / — — — / — — —

— — — / — — — / — — — / — — —

คือ จันท์ใน สรรคที่ ๕ บทที่ ๑-๑๘

รวม ๑๘ บท

๒. อปรวัคฺตรฉันท (Aparavaktra) หรือ ไวตาลีฉันท (Vaitāliya)

มีแผนผัง ดังนี้

— — — / — — — / — — — / — — —

— — — / — — — / — — — / — — —

¹ Late Moreshwar Ramchandra Kāle, A Higher Sanskrit Grammar, p. 13.

² Ibid., p. 3.

³ P.K. Gode & C.G. Karve, Sanskrit English Dictionary, Appendix
 (Poona : Prasad Prakashan, 1959), III : 28.

⁴ Late Moreshwar Ramchandra Kāle, A Higher Sanskrit Grammar, p. 23.

คือ ฉันท์ใน สรรคที่ ๑ บทที่ ๕๘

รวม ๑ บท

๓. ปุษปิตาคารฉันท์ (Puspitāgrā)

มีแผนผัง ดังนี้

๐ ๐ ๐ / ๐ ๐ ๐ / - ๐ - / ๐ - -
 ๐ ๐ ๐ / ๐ - ๐ / ๐ - ๐ / - ๐ - / - ๑

คือ ฉันท์ใน สรรคที่ ๑ บทที่ ๘๐-๘๘

สรรคที่ ๕ บทที่ ๘๙-๘๑

รวม ๒๖ บท

สรรคที่ ๘ บทที่ ๘๑-๘๑

จะเห็นว่า คำประพันธ์ในพุทธจริต ส่วนใหญ่เป็นฉันท์ประเภทสมวฤตตะ เป็นจำนวนถึง ๕๐๖ บท จากจำนวน ๑๐๑๑ บท นอกจากนี้เป็นอรรถสมวฤตฉันท์เพียง ๑๐๕ บท ในจำนวนสมวฤตฉันท์ ๕๐๖ บทนี้ เป็นอุปชาติฉันท์ถึง ๔๑๖ บท ซึ่งแทรกอยู่แทบทุกสรรค แสดงว่า อัครโฆษ เลือกใช้ฉันท์ที่เหมาะสมแก่การบรรยายและพรรณนาพุทธประวัติ เพราะอุปชาติฉันท์มีลักษณะของเสียงที่ไพเราะ สม่่าเสมอ ใช้สำหรับพรรณนาเรื่องราวต่าง ๆ^๑ อีกทั้งยังเป็นฉันท์ที่ประกอบด้วยอินทรวีเชียรฉันท์ กับ อุเปนทรวีเชียรฉันท์ มารวมกันคือ บาทที่ ๑ กับบาทที่ ๔ ของอุปชาติฉันท์ เป็นอุเปนทรวีเชียรฉันท์ และ บาทที่ ๒ กับ บาทที่ ๓ ของอุปชาติฉันท์ เป็นอินทรวีเชียรฉันท์ ฉันท์ทั้งสองชนิดนี้เป็นที่นิยมของกวีมาก มีความไพเราะ แสดงความรู้สึกของผู้แต่งได้มากที่สุด^๒ ฉันทอื่น ๆ อีก ๘ ชนิดนั้น อัครโฆษได้ใช้ประกอบในสรรคต่าง ๆ ตลอดทั้งเรื่อง.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ Late Moreshwar Ramchandra Kāle, A Higher Sanskrit Grammar, p. 23.

² Ibid., p. 6-7.

³ Ibid.

๖. ต้นฉบับเรื่องพุทธจริตของอัครโมฆ

ต้นฉบับภาษาสันสกฤตของพุทธจริตที่พิมพ์ออกเป็นเล่มในปัจจุบัน มีอยู่ ๒ ฉบับที่นับว่ามีชื่อเสียง ได้แก่ ฉบับของ เอ็ดเวิร์ด บี. เคาเวล (Edward B. Cowell) ซึ่งได้ตรวจสอบและชำระเสร็จในปี ค.ศ. ๑๘๙๒ และพิมพ์เป็นเล่มครั้งแรกใน ค.ศ. ๑๘๙๔ และฉบับของ อี.เอช. จอห์นสตัน (E.H. Johnston) ซึ่งตรวจสอบและชำระเสร็จใน ค.ศ. ๑๙๓๔ และพิมพ์เป็นเล่มครั้งแรกใน ค.ศ. ๑๙๓๖ ต้นฉบับทั้งสองมีข้อแตกต่างกันที่เห็นได้ชัด คือ จำนวนบทประพันธ์ในบางสรรคต่างกัน และจำนวนสรรคมีไม่เท่ากัน ฉบับของ เคาเวล มี ๑๑ สรรค จำนวน ๑,๓๕๘ บท ฉบับของจอห์นสตัน มี ๑๔ สรรค จำนวน ๑,๐๑๑ บท ดังนั้น ฉบับของ เคาเวล มีมากกว่า ๓ สรรค จำนวน ๓๔๗ บท มีรายละเอียดเปรียบเทียบกันดังนี้

สรรค	บทประพันธ์ที่มี		จำนวน		ความแตกต่าง	
	เคาเวล	จอห์นสตัน	เคาเวล	จอห์นสตัน	เคาเวล	จอห์นสตัน
๑	๑-๔๔	๔-๒๔, ๔๐-๘๙	๔๔	๖๖	บท ๑-๒๔ ไม่มี ๒๕ ๒๖-๒๘ ๒๙-๔๓ ๔๔-๔๕ ไม่มี ๔๖-๔๘.	ไม่มี บท ๘ ๙ ไม่มี ๑๐-๒๔ ไม่มี ๔๐ ๔๑-๘๙.
๒	๑-๕๖	๑-๕๖	๕๖	๕๖	เหมือนกัน	เหมือนกัน
๓	๑-๖๕	๑-๖๕	๖๕	๖๕	"	"
๔	๑-๑๐๓	๑-๑๐๓	๑๐๓	๑๐๓	"	"
๕	๑-๘๓	๑-๘๓	๘๓	๘๓	"	"
๖	๑-๖๘	๑-๖๘	๖๘	๖๘	"	"
๗	๑-๕๘	๑-๕๘	๕๘	๕๘	"	"
๘	๑-๘๓	๑-๘๓	๘๓	๘๓	"	"

สรรค	บทประพันธ์ที่		จำนวน		ความแตกต่าง	
	เคาเวล	จอห์นสัน	เคาเวล	จอห์นสัน	เคาเวล	จอห์นสัน
๙	๑-๑๒	๑-๘๒	๗๒	๘๒	บท ๑-๔๑ ไม่มี ๔๒-๗๒.	บท ๑-๔๑ ๔๒-๔๑ ๕๒-๘๒.
๑๐	๑-๔๑	๑-๔๑	๔๑	๔๑	เหมือนกัน	เหมือนกัน
๑๑	๑-๗๓	๑-๗๓	๗๓	๗๓	บท ๓๐ บท ๒๙	บท ๒๙ บท ๓๐
๑๒	๑-๑๑๘	๑-๑๒๑	๑๑๘	๑๒๑	บท ๑-๗๑ ab ไม่มี ๗๑ cd -๘๘ ไม่มี ๘๙-๑๑๘.	บท ๑-๗๑ ab ๗๑ cd -๗๓ cd ๗๓ cd -๙๐ ๙๑ ๙๒-๑๒๑.
๑๓	๑-๗๓	๑-๗๒	๗๓	๗๒	๗๓	ไม่มี
๑๔	๑-๙๑	๑-๓๑	๙๑	๓๑	๑-๒๐ ๒๑ ๒๒-๒๙ ๓๑ ๓๐ ๓๒ ๓๓-๙๑.	๑-๒๐ ไม่มี ๒๑-๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑. ไม่มี
๑๕	๑-๑๑๙	-	๑๑๙	-	-	ไม่มี จบเพียงสรรค ๑๔
๑๖	๑-๑๓๒	-	๑๓๒	-	-	ไม่มี
๑๗	๑-๓๑	-	๓๑	-	-	ไม่มี
		รวม	๑,๓๕๘	๑,๐๑๑	แตกต่างกัน ๓๔๗ บท.	

เนื้อเรื่องย่อของเรื่องพุทธจรีต

สรรคที่ ๑

การประสูติแห่งพระศาสดา

(BHAGAVATPRASŪTI)

มีกษัตริย์แห่งราชตระกูล "ศากยวงศ์" พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระเจ้าศุทโธทนะ พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่เป็นใหญ่ในหมู่มกษัตริย์ศากยวงศ์ มีพระทัยบริสุทธิ์ อ่อนโยนด้วยความกรุณา ทรงปกครองบ้านเมืองโดยธรรม นำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่บ้านเมือง ทรงมีอำนาจอันยิ่งใหญ่ ขจัดศัตรูทั้งหลายให้สิ้นสูญไป ฝูงดวงอาทิตย์ขจัดความมืดมิด อัครมเหสีของพระองค์ทรงเป็นสตรีที่งามเลิศ ทรงพระนามว่า พระนางมายา พระนางทรงนำประโยชน์แก่อกุลเกราษฎร कुमारดาปฏิบัติต่อบุตรอ่อนน้อมภักดีต่อผู้ควรนับถือ ในครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ผู้ประเสริฐสุด ได้จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตเข้าสู่พระครรภ์ของพระนาง คุปผยาช่างเขาสุนันทาคูหา เมื่อพระครรภ์ของพระนาง จวนจะครบกำหนดประสูติ พระนางได้เสด็จไปสวนลุมพินีวัน ณ สวนลุมพินีวัน ครั้นได้เวลา "ปุषยฤกษ์" พระราชกุมารก็ประสูติ โดยเสด็จออกจากพระปรกซ์ของพระราชมารดา และทรงพระดำเนินไปเจ็ดก้าว พระราชกุมารทรงมีพระสิริโฉมงดงาม มีรัศมีแผ่ออกจากพระองค์สว่างไปทั่วทุกทิศ ขณะที่ทรงพระดำเนินทรงกวาดพระเนตรไปโดยรอบ แล้วตรัสว่า พระองค์ประสูติมาเพื่อแสวงหาพระโพธิญาณซึ่งจะเป็นคุณแก่ชาวโลก ด้วยบุญบารมีของพระราชกุมาร บรรดายักษ์ ทวยเทพ และภูษานาค ต่างก็พากันมาเฝ้าถวายพระพร และบังเกิดนิमितเป็นที่น่าอัศจรรย์หลายประการ เป็นต้นว่า เกิดแผ่นดินไหว น้ำฝนที่ตกลงมามีกลิ่นหอม เกิดมีสระน้ำที่มีน้ำใสสะอาดอยู่เต็มเปี่ยม สัตว์ป่าที่ร้ายต่างก็มารวมกันอยู่ โดยไม่ทำร้ายกัน และบังเกิดความเจียบสงบไปทั่วทั้งโลก พระเจ้าศุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา เมื่อทอดพระเนตรเห็นนิमितที่น่าอัศจรรย์ ก็ทรงมีพระราชหฤทัยปลื้มปีติ และหวาดหวั่นระคนกัน เนื่องจากเหตุอัศจรรย์เช่นนั้น ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน เหล่าพระพรหมคณาจารย์ ได้ถวายคำพยากรณ์ พระราชกุมารว่า หากพระราชกุมารครองราชสมบัติก็จะทรงเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ แต่หาเสด็จออก บรรพชา ก็จะสำเร็จพระโพธิญาณ ทั้งยังได้ถวายคำชี้แจงว่า พระราชกุมารทรงมีบุญญาธิการมาก เมื่อประสูติจึงมีเหตุอัศจรรย์ คำชี้แจงนี้เป็นผลให้พระเจ้าศุทโธทนะและพระนางสิริมหามายาทรงคลายความวิตก

กังวล ต่อมา พระอสีตฤๅษี ซึ่งรู้โคตวญาณว่า พระราชากุมารจะสำเร็จพระโพธิญาณในภายภาคหน้าได้ เขาเฝ้าพระเจ้าศุทโธทนะ และหลังจากที่ได้เห็นพระราชากุมารแล้ว พระอสีตฤๅษีก็รู้สึกเสียใจถึงกับน้ำตาไหลเนื่องจากทราบคิว่าตนไม่สามารถจะมีอายุยืนยาวไปจนถึงเวลาที่พระราชากุมารตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า และไม่มีโอกาสที่จะฟังพระธรรมคำสั่งสอนที่เลิศล้ำ พระอสีตฤๅษีได้พรรณนาเหตุการณ์ในอนาคตว่า พระกุมารจะสละความสุขทางโลก ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า และจะทรงช่วยเหลือมนุษย์ให้หลุดพ้นจากห้วงกิเลส หลังจากนั้น พระเจ้าศุทโธทนะโปรดให้จัดการเฉลิมฉลองขึ้น พระองค์เองก็ทรงบำเพ็ญทาน และทรงปฏิบัติมงคลพิธีกรรมต่าง ๆ และเสด็จกลับพระนคร ด้วยพระทัยที่ชื่นบานพร้อมกับพระมเหสีและพระราชากุมาร แต้นั้นมากรุงกบิลพัสดุ์ก็มีแต่ความเกษมสุข .

สรรคที่ ๒

เสวยสุขในอันเตปุระ

(ANTAHPURAVIHĀRA)

นับแต่พระราชากุมารประสูติ กรุงกบิลพัสดุ์ก็มั่งคั่งด้วยทรัพย์ศุงการและสัตว์พาหนะ ปราศจากอริราชศัตรู พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ ประชากรราษฎรดำรงอยู่ในศีลธรรม และยึดมั่นในการบำเพ็ญทาน ต่างก็มีชีวิตที่เป็นสุข ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียน ด้วยเหตุที่บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุขเช่นนี้ พระเจ้าศุทโธทนะจึงพระราชทาน พระนามพระราชโอรสว่า " สรวารุณสิทธ " (Sarvāthasiddha) ซึ่งมีความหมายว่าผู้นั้นศาลความสำเร็จประโยชน์พร้อมทุก ๆ ประการ

หลังจากพระราชากุมารประสูติไม่นานนัก พระนางสิริมหามายาก็สิ้นพระชนม์ พระนางประชาบดีโคตมี พระมาตุจฉาของพระราชากุมารได้ทรงเลี้ยงพระราชากุมารต่อมา ครั้นเมื่อ พระราชากุมารเจริญวัย แวนแวนต่าง ๆ ก็นำของขวัญหลากหลายชนิดมาถวาย พระราชากุมาร ทรงศึกษาศิลปวิทยาต่าง ๆ ตามชัตติยราชประเพณี ด้วยพระปรีชาญาณที่เลิศล้ำ จึงทรงศึกษาสำเร็จในเวลาอันรวดเร็ว

พระเจ้าศุทโธทะ ไม่ทรงปรารถนาที่จะให้พระราชโอรสเสด็จออกบรรพชา จึงทรงจัดหาราชกุมารที่มีพระสิริโฉม และพระจริยาวัตรงดงาม ให้เป็นคู่อภิเษกสมรสของพระราชโอรส พระราชกุมารองค์นั้นมีพระนามว่า ยโสธรา นอกจากนั้น พระเจ้าศุทโธทะยังทรงกำหนดให้พระราชโอรสประทับอยู่แต่ในพระราชฐาน เนื่องจากไม่ประสงค์จะให้พระราชโอรสทอดพระเนตรเห็นภาพ ที่ชวนสังเวชทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้พระราชกุมารจึงทรงพระเกษมสำราญอยู่ในปราสาทสามฤดูที่ทรงงามตา มีเสียงดนตรีขับประโคมอยู่ตลอดเวลา และหอมลอมด้วยเหลาสนมก้านัล

เมื่อทุกสิ่งดำเนินไปตามพระราชประสงค์ พระเจ้าศุทโธทะก็ทรงโสมนัส ทรงตั้งพระทัยแน่วแน่ที่จะประพาศิธรรม บำเพ็ญทาน ละเว้นการทำบาปทั้งปวง และพระองค์ก็ทรงสามารถปฏิบัติได้ตามที่ทรงตั้งพระทัยไว้ ดังนั้น พระองค์จึงทรงมีดวงพระทัยที่ผ่องแผ้ว

ต่อมา พระนางยโสธราทรงพระครรภ์และประสูติพระโอรส พระโอรสองค์นั้นทรงพระนามว่า พระราहुล พระเจ้าศุทโธทะทรงปลื้มปีติที่พระราชชนัดดาประสูติ และทรงเล็งกังวลพระทัยเรื่องผู้สืบสันตติวงศ์ ทรงยึดมั่นในการปฏิบัติธรรมยิ่งขึ้น และทรงตั้งความปรารถนาว่าเมื่อพระราชโอรสทอดพระเนตรพระราहुลแล้ว ก็ขออย่าได้ตั้งพระทัยที่จะเสด็จออกบรรพชาอีกต่อไป.

สรรคที่ ๓

การอุปติแห่งความเหน้อยหน่าย

(SAMVEGOTPATTI)

พระราชกุมารทรงมีพระประสงค์จะเสด็จประพาสพระนคร พระเจ้าศุทโธทะ จึงโปรดให้จัดขบวนพยุหยาตราสำหรับการเสด็จประพาสของพระราชโอรสอย่างสมพระเกียรติ ด้วยเหตุที่ไม่ทรงประสงค์จะให้พระราชโอรสเกิดความสังเวชขึ้นในพระทัย จึงทรงมีคำสั่งห้ามคนชรา ยาจก คนพิการ และคนป่วยเจ็บ มิให้ออกมาเดินในท้องถนน เมื่อถึงเวลาที่จะเสด็จประพาสพระนคร พระราชกุมารเสด็จไปเฝ้าพระราชบิดา พระเจ้าศุทโธทะไม่ทรงปรารถนาจะให้พระราชโอรสเสด็จไป แต่ความรักที่มีต่อพระราชโอรส จึงตรัสอนุญาต พระราชกุมารประทับราชรถเทียมม้าเสด็จไปตามถนน ที่ประทับด้วยดอกไม้และธงทิ้ว ประชาชนต่างก็พากันมาเฝ้าชมพระบารมี และเปล่งเสียงถวายพระพรบรรดาศาสน์ชาวเมืองทั้งหลาย เมื่อทราบว่พระราชกุมารเสด็จ ก็รีบแต่งกายเพื่อจะออกไปเฝ้า บ้าง

ก็ไปยื่นเฝ้าที่ริมถนน บางทีก็คอยดูอยู่ที่หน้าตาต่างบ้านของคน ไบหน้างามของสตรีที่เยี่ยมอยู่ ตรงหน้าต่าง
ทำโขนานเรือนในกรุงกบิลพัสดุ์คู่สวยงามราวกับประดับด้วยดอกไม้ พระราชากุมารทอดพระเนตรเห็น
ความงดงามของบ้านเมืองและเหล่าสกนิกรแล้ว ก็ทรงมีพระทัยชื่นชมยินดี

ฝ่ายเทพดาประสงค์จะให้พระราชากุมาร เกิดสังเวชพระทัย อันจะเป็นทางชักจูง ให้พระ
องค์ละราชสมบัติ เสด็จออกสู่ป่า จึงนิมิตรางเป็นชายชราคนหนึ่ง พระราชากุมารเมื่อทอดพระเนตร -
เห็นชายชรา ก็ทรงแปลกพระทัยมาก จึงตรัสถามสารดีว่าเหตุใดชายชราจึงมีรูปร่างเช่นนั้น เทพดา
คลีใจสารดีให้ทูลอธิบายว่า ความชราเป็นสิ่งทำลายพลังกำลังและความสวยงาม ไม่มีใครหลีกเลี่ยง
ความชราได้ พระราชากุมารทรงเกิดความสังเวชพระราชหฤทัย จึงเสด็จกลับพระราชวัง ทรงครุ่นคิด
เรื่องความชราตลอดเวลา ต่อมาได้เสด็จประพาสพระนครอีก ครั้นนี้ เทพดานิมิตรางเป็นมนุษย์ที่มี
โรคภัยเบียดเบียน เมื่อพระราชากุมารทอดพระเนตรเห็นคนเจ็บด้วยโรคร้าย จึงตรัสถามสารดี สารดี
ทูลตอบให้ทรงทราบถึงภัยแห่งโรค ซึ่งมนุษย์ทั่วไปย่อมต้องประสบ พระราชากุมารทรงเกิดความสังเวช
พระราชหฤทัยอีกครั้ง รีบเสด็จกลับไปยังที่ประทับ และทรงหมั่นหมองพระทัยด้วยเรื่องนี้

พระเจ้าศุทโธทนะเมื่อทรงทราบสาเหตุที่พระราชโอรสทรงเศร้าหมองพระทัย ก็ทรงหาทาง
ที่จะทำให้พระราชโอรสคลายความเศร้าหมอง ทรงจัดหาสตรี มาบำรุงบำเรอพระราชโอรสมากขึ้น
และเตรียมการให้พระราชโอรสเสด็จประพาสนอกพระนคร โดยให้ตกแต่งถนนหนทางให้งดงาม และ
ทรงให้เปลี่ยนราชรถและสารดีเสียใหม่ การเสด็จประพาสนอกพระนครครั้งนี้ เทพดาก็ได้นิมิตราง
เป็นคนตาย มีคนหามผ่านขบวนเสด็จ เมื่อพระราชากุมารทอดพระเนตร ก็ตรัสถามสารดี เทพดาจึงคล
ใจสารดีให้ทูลตอบว่า ไม่มีใครสามารถเอาชนะความตายได้ พระราชากุมารก็ทรงสังเวชพระราช -
หฤทัยที่มนุษย์ยังมัวเมาอยู่ในความสุขไม่ได้นึกถึงการคับสิ้นของสังขาร ตรัสสั่งสารดีให้นำราชรถ กลับ
พระราชวัง แต่สารดีได้รับพระราชโองการจากพระเจ้าศุทโธทนะ จึงขับรถ พาพระราชากุมารเสด็จไป
ยังอุทยานแห่งดอกบัวที่งดงามราวสวนสวรรค์.

สรรคที่ ๔

ทรงเลิกไฟพระทัยในอัสตรี

(STRĪVIGHĀTANA)

เมื่อพระราชกุมารเสด็จไปถึงอุทยาน เหล่าสตรีงามทั้งหลายต่างออกมารับเสด็จ พระสิริโฉมอันงดงามของพระราชกุมารสะกดสตรีทั้งหลายให้ตะลึงงัน ต่างนั่งนิ่ง จ้องมองพระราชกุมารโดยไม่มีผู้ใดกล่าวคำพูดหรือเปล่งเสียงใดออกมา อุทายเป็นบุตรของท่านปุโรหิตผู้หนึ่ง เห็นเหล่าสตรีนั่งเฉยอยู่ จึงกล่าววาจากระตุ้นเตือนให้เหล่าสตรีเกิดความรู้สึกที่จะไข่มายา ผูกพระทัยพระราชกุมารให้ลุ่มหลงอยู่กับตน พระราชกุมารไม่อาจขัดพระราชประสงค์ของพระราชบิดา และเนื่องจากยังทรงพระเยาว์อยู่ จึงตกอยู่ใต้อำนาจของมายาสตรี ทรงเพลิดเพลिनไปกับรูปโฉมและวาจาที่อ่อนหวานและไพเราะอันเหล่าสตรีสรรหามากราบทูล แต่เป็นเพียงชั่วระยะหนึ่งเท่านั้น ด้วยความมีพระสติที่หนักแน่นจึงทรงยับยั้งพระองค์ไว้ และแลว่าทรงเบื่อหน่าย เพราะทรงพิจารณาเห็นว่าความสวยงาม ของรูปโฉมมิใช่สิ่งที่จีรังยั่งยืน ทรงสังเวชพระทัยที่เหล่าสตรีหาได้เข้าใจและตระหนักในเรื่องนี้ไม่

เมื่อเห็นพระราชกุมารทรงครุ่นคิดคำนึงไม่เอาพระทัยใส่ต่อเหล่าสตรี อุทายเป็นจึงกราบทูลถามด้วยความสงสัยว่า เหตุไฉนพระองค์จึงทรงเพิกเฉยต่อโลกีย์สุขที่แม่แต่ฤษีและทวยเทพทั้งหลายทั้งปวงต่างก็ใฝ่หา พระราชกุมารจึงทรงมีพระดำรัสตอบอุทายเป็นว่า พระองค์ไม่อาจจะฝืนพระทัยให้ชื่นชมต่อความสุขเช่นนี้ได้ เพราะพระองค์ทรงเห็นว่า โลกีย์สุขเป็นสิ่งที่ไม่ยั่งยืน มนุษย์ยังต้องมีทุกข์อันเนื่องมาจากความชรา ความเจ็บไข้ และความตาย และเมื่อมนุษย์ยังไม่สามารถจะหลุดพ้นจากห้วงทุกข์ได้ การลุ่มหลงอยู่กับกามราคะ จึงเป็นสิ่งที่น่าสังเวช และแล้วพระราชกุมารจึงเสด็จกลับพระราชฐานในตอนพลบค่ำ พระเจ้าศุภโศทนะทรงเป็นทุกข์พระหฤทัย เมื่อทรงทราบว่าพระราชโอรส ไม่สนพระทัยในโลกีย์สุข แต่พระองค์ก็ไม่สามารถจะหาวิธีการอื่นที่สามารถยึดเหนี่ยวพระทัยพระราชโอรสไว้ได้.

สรรคที่ ๕

มหาภิเนษกรรม

(ABHINISKRAMANA)

พระราชกุมารทรงมีพระทัยมั่นที่จะแสวงหาความสุขสงบอยู่ตลอดเวลา จึงทรงขออนุญาตพระราชบิดาเสด็จประพาสนอกพระนครอีกครั้งหนึ่ง การประพาสครั้งนี้ พระราชกุมาร เสด็จไปยังชนบทที่อยู่ไกลพระนครมาก พระองค์ทอดพระเนตรผืนนาที่ชาวนาเพิ่งไถไว้ เมื่อทรงเห็นสัตว์เล็ก ๆ ถูกถมไถทำลายชีวิต อีกทั้งความลำบากของชาวนา ตลอดจนโค กระบือ ก็ทรงเศร้าพระทัย ทรงเผ่าครุ่นคิดเรื่องการเกิดและการดับของสิ่งทั้งหลายในโลก ต่อจากนั้นจึงเสด็จ เข้าไปในป่าลึก แต่เพียงพระองค์เดียว พระองค์ประทับใต้ต้นไม้ใหญ่ ทรงคิดพิจารณาเกี่ยวกับการมีขึ้นและการเสื่อมสลายของสรรพสิ่งในโลกโดยทรงใช้ปัญญา แล้วพระองค์ก็ทรงมีพระทัยเป็นสุขสงบ ทรงตั้งพระทัยที่จะช่วยเพื่อนมนุษย์ให้พ้นทุกข์ ขณะนั้น เทพदानิมิตรร่างเป็นบรรพชิต ปรากฏให้พระองค์ทรงเห็น บรรพชิตรูปนั้นทูลอธิบายวิถีประพฤติกของบรรพชิต อันทำให้พระองค์ทรงเลื่อมใสและทรงตั้งพระทัยมั่นที่จะเสด็จออกบรรพชา ครั้นเมื่อเสด็จกลับพระนคร จึงทรงขออนุญาตพระราชบิดาเสด็จออกบรรพชา พระเจ้าศุทโธทนะไม่ทรงอนุญาต ทรงขอร้องพระราชโอรสให้ทรงเลิกตั้งพระทัยที่จะออกบรรพชาเสีย โดยทรงให้เหตุผลว่า พระราชโอรสยังทรงพระเยาว์มาก ยากที่จะทนต่อความลำบากในการบรรพชาได้ และทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้ว ที่จะขอให้พระราชโอรสขึ้นครองราชสมบัติแทนพระองค์ แต่พระราชกุมารมิทรงหวั่นไหว ทรงยืนยันแน่วแน่ที่จะเสด็จออกบรรพชา

พระราชกุมารประทับอยู่ในปราสาทด้วยความเศร้าหมองพระทัยเป็นอย่างมาก ค่ะวันหนึ่ง พระราชกุมารเสด็จเข้าสู่ห้องบรรทม แม่วางสนมก้านัล ซึ่งล้วนแต่มีรูปโฉมงดงามจะหอมล้อมบำรุงบำเรอความสุขให้แก่พระองค์ พระองค์ก็มีทรงชื่นชมยินดี ทรงปรารถนาที่จะเสด็จออกบรรพชา แต่เพียงอย่างเดียว บรรดาทวยเทพเห็นปณิธานอันแก่กล้าของพระราชกุมาร จึงคลบนันดาลให้เหล่านางสนมก้านัลทั้งหลายหลับใหลอยู่ในท่าต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่ปราศจากความงมทั้งสิ้น พระราชกุมาร เมื่อทอดพระเนตรเห็นลักษณะการหลับใหลของเหล่าสนมก้านัล ก็ทรงมองเห็นความจริงที่ว่า สิ่งที่เราลุ่มหลง คิดว่าเป็นความงามนั้น แท้จริงแล้ว คือความน่าเกลียด ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงทรงตัดสินพระ

เหตุที่เสด็จออกบรรพชา ในคืนนั้น พระราชกุมารทรงพระดำเนินออกจากปราสาท ไปปลุก-
มหาดเล็กที่ชื่อนายฉันทะ (Chanda) ขอให้เตรียมม้าเพื่อการเสด็จออกบรรพชา และแล้วพระราช
กุมารก็ทรงมาซื้ออักษุณะ ออกจากพระราชวังอย่างเงียบเชียบ เมื่อจะเสด็จออกจากกรุงกบิลพัสดุ์
ประตูเมืองซึ่งปิดอยู่ก็เปิดไต่เอง นับเป็นเหตุอัศจรรย์ เมื่อเสด็จออกพ้นเมืองแล้ว พระราชกุมาร
ผู้ทรงสละแล้วซึ่งความสุขทั้งหลาย ไต่ทรงหันพระพักตร์มาทางกรุงกบิลพัสดุ์ แล้วทรงตั้งปณิธานว่า-
ถ้าพระองค์ยังไม่บรรลुพระโพธิญาณ ก็จะไม่เสด็จกลับเข้าไปในกรุงกบิลพัสดุ์อีก เหล่าเทพยดาต่าง
ก็พากันถวายพระพรให้พระราชกุมารทรงประสบความสำเร็จในการแสวงหาพระโพธิญาณ.

สรรคที่ ๖

ในนายฉันทะกลับ

(CHANDAKANIVARTANA)

เมื่อได้เวลาเช้าตรู่ พระราชกุมารเสด็จมาถึงอาศรมของฤๅษีภารทวะ (Bhārgava)
เสด็จลงจากม้าอักษุณะ ตรีศกข์ของนายฉันทะ ทรงมอบเครื่องประดับของพระองค์ให้ และตรีศกข์
ให้นำม้าอักษุณะกลับ พร้อมกับทรงมอบเพชรจากมงกุฎไปถวายพระราชบิดา กับหิ้งใหญ่ลั่นแจ้วขาวการ
ตัดสินพระทัยของพระองค์ว่า พระองค์จะเสด็จกลับมาโดยเร็วเมื่อใดทรงทำลายความเกิดและความ
ตายได้แล้ว มิฉะนั้นก็จะเป็นข้าวสินพระชนม์ของพระองค์ แล้วทรงรับพระขรรค์จากนายฉันทะ ทรงตัด
พระเมาลีแล้วโยนไปในอากาศ เหล่าเทพยดาที่พากันรับไปบูชา ทรงขอเปลี่ยนเครื่องทรงกับผ้าขาว
ของนายพราณ ซึ่งเป็นเทวดาแปลงมา แล้วเสด็จไปยังอาศรมฤๅษี.

สรรคที่ ๗

เสด็จเข้าสู่ตโปวัน

(TAPOVANAPRAVEŚA)

เมื่อทรงละจากนายฉันทะแล้ว เสด็จเข้าสู่อาศรมของท่านฤๅษีนั้น ฤๅษีทั้งหลายตะลึงใน
ความสง่างามของพระองค์ ต่างพากันมุงดูและต้อนรับพระองค์ พระราชกุมารได้ตรัสถามถึงวิธีปฏิบัติ
ธรรมและจุดมุ่งหมายของท่านผู้บำเพ็ญตบะเหล่านั้น ฤๅษีเหล่านั้นได้ทูลให้ทรงทราบถึง วิธีบำเพ็ญตบะ

มีการทรมานกายด้วยวิธีต่าง ๆ และว่าจุดมุ่งหมายก็คือสวรรค์ อันเป็นความสุข พระกุมารทรงดำริว่า การบำเพ็ญตะบะของฤๅษีเหล่านั้นต้องทรมานทุกข์ทรมานมาก เพื่อหวังผลเพียงนิคเคียว และเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้ด้วย สวรรคที่ทานเหล่านั้นปรารถนา ที่แท้ก็คือความทุกข์อย่างหนึ่ง ดังนั้น จึงเป็นการแสวงหาความทุกข์นั่นเอง ที่จริงแล้ว ร่างกายจะทำหรือไม่ทำอะไร ก็เพราะมีจิตเป็นศูนย์กลาง ดังนั้น การฝึกจิตนั่นเองเป็นสิ่งที่ควรกระทำ หากใช้การทรมานกายไม่ หลังจากพระองค์ทรงพิจารณา การปฏิบัติของฤๅษีเหล่านั้นแล้ว ก็ทรงตัดสินพระทัยที่จะละอาศรมฤๅษีนั้นไปแสวงหาวิถีใหม่ เมื่อเหล่าฤๅษีได้ทราบถึงการตัดสินพระทัยดังนั้น ต่างก็พากันห้ามปราม และขอร้องให้ทรงอยู่ด้วยกัน แต่พระกุมารทรงปฏิเสธ ครั้นล่วงกรรมของฤๅษีเหล่านั้นมุ่งไปสู่สวรรค์ แต่ความปรารถนาของพระองค์คือ ความหลุดพ้นจากการเกิด ฤๅษีคนหนึ่งจึงทูลแนะนำให้เสด็จไปหาท่านดาบสชื่ออราทะ (Arāḍa) ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติจนได้ฌานขั้นสูง พำนักอยู่ที่ภูเขาวินธัยโกษฐ (Vindhya-kōṣṭha) ณ ที่นั้น พระกุมารจะได้ศึกษาสิ่งที่ประสงค์ แต่ฤๅษีคนนั้นก็ยังคิดว่า ในที่สุดพระกุมารก็คงจะปฏิเสธทฤษฎีของท่านอราทะอีก เพราะพระลักษณะบ่งว่าจะได้เป็นศาสดาในโลก แล้วพระกุมารก็เสด็จไปจากคโปกวันนั้น.

สรรคที่ ๘

ความเศร้าโศกในพระราชวัง

(ANTAHPURAVILĀPA)

นายฉันทะพามาภักฎกะกลับพระนครด้วยความเศร้า และใช้เวลาเดินทางถึง ๘ วัน ทั้งที่ในการมาใช้เวลาเพียงคืนเดียว ตลอดเวลาที่พระกุมารทรงจากไป ในพระนครมีแต่ความเงิบเหงาและเศร้าโศก พระราชาทรงประกอบพิธีทางศาสนา เพื่อหวังการกลับคืนมาแห่งพระโอรส พระนางโคตมีทรงคร่ำครวญร่ำไห้ถึงพระกุมาร เหมือนแม่ที่สูญเสียลูกไป ส่วนพระนางยโศตรา ก็ทรงร่ำไห้ด้วยความแค้นเคืองและผิดหวัง ทรงต่อว่านายฉันทะและภักฎกะผู้ตามเสด็จพระราชกุมารไปโดยไม่ห้ามปราม และบอกกล่าว เมื่อพระราชาได้ทรงทราบถึงการตัดสินพระทัยอย่างแน่วแน่ของพระโอรส ก็ทรงโศกเศร้ายิ่งนัก อำมาตย์และปุโรหิตจึงทูลอาสาที่จะไปเฝ้าพระกุมาร เพื่อกราบทูลให้เสด็จกลับ.

สรรคที่ ๘

คณะผู้อาสาไปเจรจากับพระกุมาร

(KUMĀRĀNVESANA)

อำมาตย์และปุโรหิตเมื่อได้รับคำสั่งจากพระราชาก็เดินทางเข้าไปหาพระกุมารทันที จนมาถึงอาศรมของฤๅษีการควะ เมื่อได้ทราบว่าพระกุมารเสด็จไปสู่สำนักของท่านอราทาบส ก็รีบเดินทางตามไป คณะผู้อาสาได้ไปพบพระกุมารขณะประทับนั่งอยู่ใต้ต้นไม้ไกลทาง จึงเข้าไปเฝ้าแล้วกราบทูลพร้อมทั้งอ้างเหตุผลต่าง ๆ เพื่อให้พระกุมารเสด็จกลับ พระกุมารตรัสโต้ตอบอำมาตย์และปุโรหิตด้วยเหตุผลที่เหนือกว่า พร้อมกับแสดงถึงการตัดสินใจที่เด็ดขาดของพระองค์ ในที่สุดคณะผู้อาสา ก็เดินทางกลับด้วยความผิดหวัง.

สรรคที่ ๑๐

พระเจ้าพิมพิสารเสด็จไปพบ

(ŚRENYĀBHIGAMANA)

หลังจากอำมาตย์และปุโรหิตของพระราชากลับไปแล้ว พระราชกุมารก็ทรงข้ามแม่น้ำคงคา เสด็จไปสู่เมืองราชคฤห์ หรืออีกนามหนึ่งว่า บัญจคีรีนคร ซึ่งมีตโปธารเป็นที่เลื่องลือ ประชาชนชาวเมืองราชคฤห์ต่างพากันตะลึงในความสง่างามแห่งพระวรกายของพระกุมารจนกิจการทุกอย่างที่แต่ละคนกำลังทำหยุดชะงักไป พากันมามุ่งดูพระราชกุมาร พระราชาแห่งแคว้นมคธ ทรงทอดพระเนตรเห็นประชาชนรวมกลุ่มกันมากมาย จึงตรัสสั่งให้เจ้าหน้าที่ไปสอบถามดู เมื่อทรงทราบว่าใครใคร่ จึงตรัสสั่งให้เจ้าหน้าที่ตามไปดูว่า พระราชกุมารทรงหยุดพักที่ไหน เมื่อทราบว่า พระราชกุมารประทับอยู่ที่ตรมโฆมนภูเขาลาดทวะ (Pāṇḍava) พระราชาแห่งแคว้นมคธก็เสด็จไปพบ ตรัสถามถึงสาเหตุแห่งการเสด็จออกผนวชในวัยอันไม่เหมาะสม ทรงแสดงความประสงค์ที่จะทรงมอบราชสมบัติแห่งแคว้นมคธให้แก่องค์หนึ่ง กับตรัสถึงระเบียบและธรรมเนียมแห่งชีวิตที่เคยประพฤติสืบกันมา เพื่อว่าพระราชกุมารจะได้ทรงพิจารณาเทียบเคียงกับการตัดสินใจในการเสด็จออกผนวช.

สรรคที่ ๑๑

ทรงบอกปัดกามคุณ

(KĀMAVIGARHANA)

เมื่อกษัตริย์แห่งแคว้นมคธตรัสกับพระกุมารตั้งนั้นแล้ว พระกุมารจึงตรัสตอบ ด้วยพระคำรัสอันแสดงถึงความเป็นมิตรสนิท แล้วจึงตรัสบอกสาเหตุที่พระองค์เสด็จออกแสวงหาสัจธรรมว่า เพราะใดทรงเห็นมหันตภัยแห่งความแก่และความตาย จึงทรงแสวงหาทางหลุดพ้น ด้วยการละทิ้งกามคุณ ซึ่งเป็นสาเหตุแห่งความชั่วร้ายทั้งหลาย และถึงญาติสายโลหิตผู้มีไบนานองควยน้ำตาไว้เบื้องหลัง พระกุมารตรัสถึงอันตรายของกาม และกามารมณ์ว่า พระองค์ทรงกลัวมากกว่างูพิษ ฟ้าผา และไฟ ผสมกับลม นี้อือเหตุแห่งการเสด็จเข้าป่า หาใช่เพราะความโกรธหรือกลัวศัตรูแต่ประการใด และที่เสด็จมาที่นี่ ก็เพื่อพบท่านอราทคาสผู้สอนทางหลุดพ้น เมื่อทรงทราบจุดประสงค์ที่แท้จริงแล้ว พระราชาแห่งแคว้นมคธจึงตรัสประทานพรให้พระกุมารทรงประสบความสำเร็จ และทูลขอร้องว่า เมื่อทรงประสบสิ่งทีแสวงหาแล้ว ก็ขอให้เสด็จมาแสดงให้พระองค์ทรงทราบบ้าง.

สรรคที่ ๑๒

เสด็จไปพบอราทคาส

(ARĀDADARŚANA)

ต่อจากนั้น พระราชกุมารได้เสด็จไปหาท่านอราทคาส ท่านคาสผู้เป็นกาลามโคตร เมื่อเห็นพระกุมาร ก็ออกไปต้อนรับ และซักถามถึงสาเหตุที่ทรงสละความสุขในพระราชวัง ตลอดถึงราชสมบัติเหมือนสลัดทิ้งพวงมาลัยอันมีค่าน้อย ด้วยว่าพระราชกุมารนั้นเปรียบเสมือนสุวรรณาวาที่ส่งงาม อันบรรทุกเอาธรรมะอันวิเศษสุดและพระปัญญา แล้วเล่นขามมหาสมุทรแห่งมหันตทุกข์ไป การกราบทูล - เช่นนี้ของท่านคาส ทำให้พระราชกุมารทรงรู้สึกเสมือนว่าใดทรงบรรลุจุดหมายที่ประสงค์แล้ว พระองค์ทรงขอร้องให้ท่านคาสอธิบายถึงวิธีที่สามารถหลุดพ้นจากความแก่และความตายเสียได้ อราทคาสจึงทูลอธิบายอย่างละเอียดถึงวิธีปฏิบัติตามทฤษฎีอย่างแจ่มชัดตามศาสตร์ที่ใคร่มา จนพระกุมารมีพระทัยสงบเยือกเย็น แล้วทรงอยู่ศึกษากับท่านคาส จนทรงเห็นว่าผลสูงสุดหาใช่การบรรลุโมกษะไม่ จึงทรงละสำนักของอราทคาส แล้วเสด็จไปสู่สำนักของอุทรกคาส (Udraka) เพื่อทรงศึกษาธรรมะให้

ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น แต่พระองค์ก็ไม่ทรงพอพระทัยในวิธีของท่านคาบสนั่นอีก ด้วยว่า หลักคำสอนของท่าน อูทรกคาบส ยังมีความพัวพันอยู่กับความยึดถืออาตมน์ จากนั้น จึงทรงตัดสินพระทัย ในการแสวงหา โมกษธรรมด้วยพระองค์เอง จึงประทับนั่งบำเพ็ญเพียรที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ต่อมาทรงพบกับปัญจ - วัคคีย์ ผู้ซึ่งทรมาณตนอยู่อย่างเคร่งเครียด ปัญจวัคคีย์ได้มาคอยปรนนิบัติพระราชกุมารด้วยความเคารพ พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเพียรอย่างเข้มงวด โดยการงดพระกระยาหาร เพราะทรงคิดว่าจะเป็นทาง นำไปสู่ความหลุดพ้นได้ ด้วยการบำเพ็ญเพียรหลายวิธี ซึ่งยากที่มนุษย์ธรรมดาจะทำได้ เป็นเวลาหกปีก็ มิได้ทรงพบหนทางแห่งการหลุดพ้น ต่อมาทรงรำลึกได้ถึงวิธีการที่พระองค์ทรงบำเพ็ญที่ใดตนเห็นว่า ทรง เห็นว่าเป็นวิธีการที่น่าจะเป็นทางหลุดพ้นได้ จึงทรงตัดสินพระทัยเสวยพระกระยาหาร เพื่อให้พระวร - กายแข็งแรง ฤษีทั้งหลายเห็นพระโพธิสัตว์ทรงเลิกการบำเพ็ญเพียรทรมาณตนแล้ว จึงละทิ้งพระโพธิสัตว์ หนีไป ณ ที่อื่น ต่อมาพระโพธิสัตว์ทรงรับเอาพ่อนพญาอันบริสุทธ์จากคนตัดหญ้าแล้วเสด็จไปสู่ต้นไม้ใหญ่ ณ ควางโมณัน พระองค์ทรงตั้งสัจจาธิษฐานว่า จะไม่เสด็จลุกขึ้นจนกว่าจะได้ตรัสรู้พระสัมโพธิญาณ.

สรรคที่ ๑๓

ทรงชำนะมาร

(MĀRAVIJAYA)

เมื่อพระโพธิสัตว์ประทับนั่ง ณ ควางโมณัน สัตว์โลกต่างชื่นชมยินดี ส่วนมารนั้นต้องสะอึกผวา เพราะเกรงว่าตนจะพ่ายแพ้ พระโพธิสัตว์ได้ตรัสแก่ พญามารพร้อมทั้งเสนามาร ให้เลิกต้านทานพระ องค์เสีย เพราะว่าจะไม่สามารถทำให้พระองค์หวนไหวได้เลย เหมือนลมไม่อาจพัดเขาพระสุเมรุ ให้ หวนไหวได้ ฉะนั้น.

สรรคที่ ๑๔

ตรัสรู้

(ABHISAMBODHANASAMSTAVANA)

เมื่อทรงชำนะพญามารด้วยขันติและสมาธิแห่งพระทัยแล้ว พระโพธิสัตว์ก็ทรงเข้าฌาน ทรง รำลึกเหตุการณ์ในชาติปางก่อนได้ ตั้งแต่หนึ่งชาติจนถึงหมื่นชาติ ทรงทราบว่าในวัฏจักรแห่งชีวิตอันหมุน

เวียนอยู่เรื่อยไปเหมือนวงล้อนี้ สัตว์โลกทั้งหมดที่ชื่อว่าไม่เคยเป็นญาติกันมาก่อนนั้นไม่มี ต่อมาพระองค์ทรงบรรลุทิพยจักขุญาณ ทรงมองเห็นโลกทั้งหมดได้อย่างแจ่มชัด เหมือนกระจกที่ปราศจากฝ้า ครั้นในยามที่สามแห่งราตรีนั้น พระองค์ก็ทรงบรรลุพระปัญญาอันรู้แจ้งแทงตลอด ทรงพิจารณาปัจจุสมุปบาท ในยามสุดท้ายเมื่ออรุณขึ้น พระองค์ก็ทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณ จากนั้นเป็นเวลา ๖ วัน พระพุทธองค์ประทับนั่งไม่กระพริบพระเนตร ทรงพิจารณาถึงสภาพแห่งพระทัยของพระองค์ จนท้าวมหาพรหม ได้มาอาราธนาให้ทรงแสดงธรรมโปรดสัตว์โลก ทรงรับบาตร ๔ ใบ ที่เทวดาทั้ง ๔ ทิศ นำมาถวาย แล้วทรงอธิษฐานรวมเข้าเป็นใบเดียว ทรงรับภัตตาหารจากพอค้าสองพี่น้อง ต่อมาทรงรำลึกถึงบุคคลที่จะทรงแสดงธรรมโปรด อรชคาบสและอุทรกคาบส เป็นผู้อยู่ในชายเป็นอันดับแรก แต่ท่านทั้งสองได้สิ้นชีวิตไปแล้ว ทรงนึกถึงปัญจวัคคีย์ จึงเสด็จไปสู่แคว้นกาซี (Kāśī) เพื่อโปรดปัญจวัคคีย์ และเวไนยสัตว์ทั้งหมด.

ธรรมที่ ๑๔

ปฐมเทศนา

(DHARMAKAKRAPRAVARTANĀDHYESANA)

หลังจากทรงตรัสรู้แล้ว ในสัปดาห์ที่ ๑ เทวดาทั้งหลายต่างแซ่ช่องสรรเสริญ ในสัปดาห์ที่ ๒ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายต่างโปรยปรายน้ำจากสวรรค์ ในสัปดาห์ที่ ๓ ทรงสงวน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ ประทับนั่งบนบัลลังก์ และในสัปดาห์ที่ ๔ ประทับยืนบนบัลลังก์ ในสัปดาห์ที่ ๕ นี้ พญามารกับลูกสาว ๓ คน คือ นางคันทหา นางอรดี และนางราคา ได้มายังยวนพระองค์ให้ละทิ้งนิพพาน แต่ก็ไม่สำเร็จและพระองค์ตรัสแก่พญามารว่า พญามารไม่สามารถทำอะไรพระองค์ได้ จงกลับไปเสียเถิด พระองค์จะเป็นผู้นำโลกไปสู่ความสุขที่แท้จริง จากนั้น พระผู้เอาชนะมารก็เสด็จลงจากบัลลังก์ เสด็จดำเนินไปยังกรุงพาราณสี ขณะนั้นพญานาคราชได้มาเตือนว่าจะมีพายุ ๖ วัน ๖ คืน ให้ประทับอยู่ก่อน จึงประทับอยู่โดยที่พญานาคเป็นผู้ปกป้องจากอันตรายทั้งปวง พระองค์ทรงคิดว่าจะต้องแสดงพระสัทธรรมให้ผู้อื่นได้รับรู้ แต่ต่อมา พระองค์ได้ทรงปริวิตกว่า ธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ลึกซึ้งยิ่งนัก อุกมบัณฑิตชาติเท่านั้นจะตรัสรู้ตามได้ สรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนแต่มีกิเลสหนาปัญญาหายาบ จึงทรงทอดอวย ท้าวสัทหมบตี

มหาพรหมโคตรบาทพุทธปริวิตก ไต่คิดว่าโลกจะถึงซึ่งความฉิบหายในครั้งนี้ จึงเสด็จลงไปกราบทูล
 อารามนา พระพุทธองค์โคตรงจินตนาว่า ทวามหาพรหมมาอารามนาให้แสดงพระสัทธรรมก็เพื่อประ-
 โยชน์แก่สรรพสัตว์ทั้งปวง อันนี้ก็เป็นธรรมคาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแต่ก่อนๆ สืบๆ กันมา เหตุนั้น
 พระองค์จึงแสดงพระสัทธรรมเทศนา ครั้นรุ่งขึ้น พระองค์โคตรงเล็งทิพจักขุญาณ ทอดพระเนตรเห็น
 เวไนยสัตว์ มีวิชาครอบงำน้อยบางมากบาง มีปัญญาอ่อนบางแก่บาง จะตรัสรู้มรรคผลได้ยากบางาย
 บาง ประคุดคอกบัวบางคอกก็ย้งอกจมอยู่ใต้น้ำ บางคอกก็งอกมีกานเจริณู แต่ย้งอยู่ใต้น้ำ บางคอก
 ก็เจริณูมาเสมอพื้นน้ำ บางคอกก็งอกขึ้นมาพื้นน้ำ เกือบจะบานคั้งนี้ โคตรงนึกถึงอรพาคาบสและอุทรก-
 คาบส แต่คาบสทั้งสองก็ตายไปแล้ว ทรงนึกไต่ว่ายังมีปัญจวัคคีย์อีก ๕ คนที่แคว้นกาตี พระองค์จึง
 เสด็จไปยังแคว้นกาตี เพื่อแสดงพระธรรมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ พระองค์เสด็จไปยังป่ามฤคทายวัน ซึ่ง
 ปัญจวัคคีย์อาศัยอยู่ ปัญจวัคคีย์เมื่อเห็นพระองค์ ต่างตกลงกันว่า จะไม่ลุกขึ้นต้อนรับ ไม่ได้ถามอะไร
 ทั้งสิ้น เพราะคิดว่าพระองค์เล็บบำเพ็ญเพียรแล้วบวชเป็นนักบวชเช่นนี้ ย่อมมีจิตใจไม่บริสุทธิ์ พระ-
 พุทธเจ้าทรงเข้าใจหาที่ของปัญจวัคคีย์ แด็กทรงเดินอุ้มบาตรเข้าไปใกล้ ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ลืมข้อตกลง
 เสียสิ้น ต่างเข้าไปต้อนรับราวกับนกในกรงที่ถูกปลดด้วยไฟ นำของไปถวาย และเอาน้ำมาล้างพระบาท
 พระองค์ตรัสกับปัญจวัคคีย์ว่า ที่เสด็จมานี้ก็เพื่อเทศนาพระธรรมเพื่อให้ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ได้เข้าถึง
 นิพพาน พระองค์โคตรงประทับบนบัลลังก์ ณ ป่ามฤคทายวันแห่งนั้น แสดงพระธรรมจักรเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์
 ทั้ง ๕ องค์.

สัรรคที่ ๑๖

แสดงพระธรรมเทศนาแก่ประชาชน

(DHARMAKAPRAVARTANA)

เมื่อพระบรมศาสดาแสดงปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ องค์แล้ว พระองค์โคตรงเสด็จไปตาม
 ที่ต่าง ๆ เพื่อแสดงพระธรรมเทศนาแก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า พระธรรมที่ทรงแสดง ว่าด้วยเรื่อง
 มัชฌิมาปฏิปทาและอริยสัจ ๔

พระองค์ได้แสดงพระธรรมเทศนาใหญ่คละต่าง ๆ บรรลุสังฆธรรมเป็นพระอรหันต์ เป็นจำนวนมาก คือ เทพดา ๖๐๐ ล้านองค์ พรหมณ์ ๘๐๐ ล้านคน และมนุษย์ ๘ หมื่นคน ทุก ๆ แห่ง ความชั่วร้ายได้หมดสิ้นไปด้วยหลักพระธรรม เทพดาและนางฟ้าบนสวรรค์ทั้งหลายต่างก็ปลื้มปีติ

พระองค์ทรงเป็นผู้นำในทางประพฤติกฎปฏิบัติที่ถูกต้อง จึงได้ชื่อว่า นายก (Nāyaka) และทรงสั่งสอนบริษัทอื่นที่เหมาะสมที่จะสอน ทรงแสดงพระธรรมคำสั่งสอนอย่างใดผลดียิ่ง ทรงหลุดพ้นจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทรงเป็นศาสดาผู้สั่งสอน ผู้รอบรู้พระธรรม เป็นผู้เสียสละ เป็นผู้ชนะทุกสิ่งทุกอย่างในโลก ทรงก้าวพ้นจากอุปสรรคทั้งปวง ทรงเป็นแสงสว่างแห่งโลก เป็นพระผู้ทรงปัญญา เป็นผู้จัดความมืดแห่งความโง่เขลา เป็นปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้จัดบาปให้หมดสิ้น เป็นกษัตริย์แห่งโลก เป็นเจ้าแห่งความรู้ ผู้จัดความหยิ่งยะโส เป็นอรหันต์ผู้เต็มไปด้วยสังฆธรรม เป็นพระพุทธเจ้า เป็นผู้เอาชนะพญามาร เป็นสุกต (Sugata) เป็นผู้จัดโลกะ เป็นผู้ชี้ทางธรรม จัดความชั่วเปี่ยมไปด้วยความบริสุทธิ์

พระธรรมของพระพุทธเจ้าไม่มีขอบเขตที่สิ้นสุด บริษัททั้งหลายเมื่อได้ฟังและยอมรับหลักธรรมแล้ว ได้เผยแผ่ต่อไปอย่างกว้างขวางถูกต้อง ผู้ใดอยู่ท่ามกลางชุมชนย่อมมีเมตตา สั่งสอนหลักธรรมอันยิ่งใหญ่ให้ผู้อื่น ผู้ใดประกอบกรรมดี มีจิตใจศรัทธา ประกาศหลักธรรมคำสั่งสอนอันมีผู้ยอมรับเสียงของผู้นั้นย่อมไพเราะ ใสบริสุทธิ์เหมือนเสียงพรหมณ์ และดังก้องเหมือนเสียงของสิ่งโต ผู้ใดได้เขียนหลักพระธรรมลงในหนังสือ ย่อมได้รับการยกย่องสรรเสริญ ผู้ใดมีความเชื่อศรัทธาเต็มไปด้วยความเสียสละ ย่อมมีสติปัญญาบริสุทธิ์ หลุดพ้นจากพันธะ สงบ ย่อมมีพลังยิ่งใหญ่ ผู้มีจิตบริสุทธิ์ ย่อมไม่มีความกลัวความชั่วร้าย ความอดอยาก ความป่าเถื่อนและยอมไม่มีอันตรายใด ๆ มาแว้วพาน จะไม่มีความกลัวเทวดา นาค ยักษ์ หรือสิ่งอื่นใด ผู้ใดปรารถนาจะบูชาพระองค์ ขอให้ระลึกไว้ในใจถึงพระธรรมที่พระองค์ทรงแสดง ขอให้แถวแห่งหลักธรรมจงนำทางมนุษย์ทั้งปวงไปสู่ความดี พระองค์เป็นครูที่ดีเลิศของมนุษย์ เปรียบเหมือนรัตนะ ผู้ซึ่งยอมรับพระธรรมจะได้คุณธรรมที่บริสุทธิ์ จงสดับพระธรรมด้วยจิตใจที่ชื่นชม และบูชาแถวดวงนี้ด้วยความศรัทธา.

สรรคที่ ๑๑

การเพิ่มพูนแห่งพระสาวก

(LUMBINIYĀTRIKA)

เมื่อเพชฌัญญาแห่งสวรรค์ได้สดับพระธรรมแล้ว ก็ได้ไปบูชาพระองค์ ในถิ่นแห่งอาสาทะ
หุมพราหมณ์แห่งเมืองกาศีก์ก็ได้ไปที่ป่ามฤคทายวัน ทั้งหมดได้สดับพระธรรมจากพระองค์ เจ้าแห่งเมือง
ต่าง ๆ และพราหมณ์เมื่อได้สดับพระธรรมก็มีจิตใจบริสุทธิ์สะอาด เข้าถึงซึ่งศรัทธาในพระองค์ พระ-
สัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จไปตามที่ต่างๆ เพื่อแสดงพระธรรมเทศนา และได้ให้สงฆ์จำนวน ๑๐๐ รูป
เข้าถึงนิพพาน มีทั้งพราหมณ์และสตรีจำนวนมากขอบวชเป็นภิกษุและภิกษุณีในพระพุทธศาสนา จากนั้น
มาได้มีสาวกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ พระพุทธองค์ได้เสด็จไปแสดงธรรมโปรดพระบิดา พระมารดา พระนาง
ยโศธรา และพระราหุล จากนั้นจึงได้เสด็จไปแสดงธรรมต่อไปทางตอนเหนือของอินเดีย

ตลอดระยะเวลาที่พระบรมศาสดา เสด็จจาริกไปแสดงพระธรรมเทศนานั้น พระองค์ได้
ทรงวางกฎเกณฑ์การปฏิบัติคนในสมณเพศไว้สืบมาจนถึงบัดนี้.

เนื้อเรื่องย่อ เรื่องพุทธจริตของอัครสาวก จากต้นฉบับภาษาสันสกฤต จบเพียงสรรคที่ ๑๑ นี้.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย